The highest judicial body in the general-jurisdiction court system is the Supreme Court of Ukraine. It provides the trial practice's unity; implements the analysis of judicial statistics and synthesis of trial practice; ensures the same application of rule of law by the courts in different specialization according to the procedural law.

According to the results of judicial statistics' analysis and trial practice' synthesis, The Plenary of the Supreme Court provides the guidelines on how to implement the legislation in legal proceedings that have only recommendatory nature. In order to exercise of the powers conferred by article 13 of the same Act, the legal effect of the Supreme Court's acts and their degree of obligatory nature have been defined.

The binding nature of The Supreme Court's conclusions was distributed not only at the disputing parties, but also the other subjects. This has strengthened the position of the highest judicial instance. In doing so, there is an hierarchy of the Supreme Court's conclusions, namely, conclusions of panel; conclusions of chamber; conclusions of the consolidated chamber; conclusions of the Grand Chamber. If there are differences in addressing a specific issue in the conclusions of panel, consolidated chamber or the Grand chamber, the court applies the Supreme Court's conclusion.

Therefore, the conclusions of the Supreme Court of Ukraine are mandatory, because before go around them, the matter question has to be reviewed by the Supreme Court.

Thus, by the interpretation of the rules of law in the specific cases and in addressing the specific issues, the Supreme Court formulated the legal positions which govern the public relations in conjunction with the other legal regulators.

The meaningful analysis of the Supreme Court's orders demonstrates their regulatory impact. All of its components, such as: explanations, recommendations and definitions, are not personified, but comprise general and abstract rules. They are addressed to all the judicial system; are aimed at not one-time application; are in force until they will be replaced or cancelled. The Supreme Court's orders establish the regulatory legal tools as principles of existing legislation's implementation and rules-explanations, rules-recommendations, rules-definitions. These rules set the direction in interpretation and implementation of legislation for the judicial authorities.

The legal provisions in this situation are unambiguous: the necessity of position's "binding nature" is expressly foreseen, abolishing the derogation from the Supreme Court's positions, for the lower courts and the regulation of derogatory procedure at the level of cassation.

In the future, all the above mentioned would positively influence on the cohesion of the judicial system. It would contribute to the restoration and building of citizens' confidence in the judicial system. It would further facilitate the foreseeability and predictability of judicial decisions. It would enhance the independence of the judicial power and increase the efficacy of courts' activities.

Key words: court, the Supreme Court, practice, cohesion, application, interpretation, rule of law.

DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.03

УДК 340.1

Т.С. ПОДОРОЖНА, О.С. КОТУХА

Тетяна Станіславівна Подорожна, доктор юридичних наук, доцент, професор юридичного факультету Львівського торговельно-економічного університету*

ORCID: 0000-0002-5870-9261

Олександр Степанович Котуха, доктор юридичних наук, професор декан юридичного факультету Львівського торговельно-економічного університету**

ORCID: 0000-0002-1198-8849

«ЖИВЕ ПРАВО» ТА ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЦІННІСНА СИСТЕМА КООРДИНАТ

Теоретичне осмислення положень вітчизняних і міжнародних правових документів породжує проблеми реалізації права людини на гідний рівень життя, підвищуючи ступінь їх гарантування та захисту. При цьому завжди актуальним є те, що держава гарантує рівність прав і свобод людини незалежно від волі, раси, релігійної належності, соціального та майнового стану, а також інших обставин. Крім того, згідно з чинним законодавством, права і свободи людини можуть обмежуватися тільки законом і лише тією мірою, якою це необхідно для захисту прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни та безпеки держави. Принципово новим є й те, що Україна зараз виступає за забезпечення загальнолюдських норм і цінностей з використанням нових форм і методів міжнародного захисту прав людини. Сучасні процеси (глобалізації, регіоналізації, універсалізації тощо) безпосередньо впливають на права людини, а відтак власне і на право. Цей процес супроводжується поширенням універсальних стандартів у сфері прав людини, яким мають відповідати національні системи захисту прав людини.

© Т.С. Подорожна, О.С. Котуха, 2020

* *Tetiana Podorozhna, Dr. hab. in Law, Associate Professor, Professor of Lviv University of Trade and Economics*

** *Oleksandr Kotukha, Dr. hab. in Law, Professor, Dean of the Faculty of Law of Lviv University of Trade and Economics*

Саме соціологічне праворозуміння спрямоване на встановлення реальних механізмів дії права в суспільстві, його практичну реалізацію («жива практика» за Є. Ерліхом). Розуміння права як «живого права», що діє в суспільстві, дає змогу законодавцю оцінити ефективність дії того чи іншого нормативно-правового акта. Тільки з урахуванням змісту прав людини можуть вироблятися юридичні конструкції та режими опосередкованого правокористування як особливої форми реалізації права. Проте законодавець не може самостійно інтерпретувати сутність прав людини. Визначаючи через законодавство основні загальнолюдські цінності, громадяни зобов'язують законодавця дотримуватися їх, керуючись розумінням природних принципів у праві. У контексті цього абсолютно незаперечним є те, що законодавчий процес повинен виразно й чітко реалізувати ідею прав і свобод людини.

Однак варто вказати на наявну розбіжність між ідейно-теоретичним наповненням концепцій прав людини та їх реальним здійсненням у житті. На переконання багатьох представників соціологічного напрямку у правовій науці, форми права і втілені в них правові норми є другорядним проявом права. Прихильники цього підходу (найвідоміші серед них – Є. Ерліх, Р. Паунд, Б. Кордозо, К. Ллевеллін, Дж. Френк та ін.) підтримують різні його напрями: солідаризм, вільне право, правовий реалізм, біхевіоризм тощо. Проте всі вони вважають, що не потрібно змішувати правову можливість з правовою дійсністю, вказуючи на контраст між правом у формулюваннях традиційних юридичних джерел (нормативно-правових актів, правових прецедентів тощо) і правом як воно є в реальності. Останнє втілюється насамперед у правовідносинах, судових рішеннях у конкретних справах¹. Тому соціологічний рух зосереджує увагу не на логічному аналізі норм права (як юридичний позитивізм), не на встановленні зв'язку права і моралі (як школа природного права), а на дослідженні фактичних правовідносин, з'ясуванні різноманітних соціологічних і психологічних чинників, що впливають на застосування норм права у конкретних життєвих ситуаціях і в такий спосіб визначають справжнє «обличчя» права.

Отже, на їхню думку, право є тим, що фактично робиться судами та іншими державними службовцями у сфері правозастосування. Право ж на папері (так зване писане право) є тільки ймовірним правом. Справді, з одного боку, писане право не може передбачити всього, оскільки тільки юридична практика здатна наповнити це право конкретним змістом, розкрити і доповнити його, зробити реальним. Так, школа вільного права вбачає головний вияв динаміки права в судовій практиці, в основу якої покладено особистий розсуд судді, здатного враховувати всі життєві обставини². Звідси походить відомий вислів: «Право – це те, що думають про право судді».

У зв'язку із цим соціологічне вивчення права має порівнювати з життям не тільки законодавчі документи, а й документи чинного «живого права», оскільки «живе право» є протиставленням праву, яке застосовують суди та владні органи. Воно не є правом, закріпленим у правових пропозиціях, а панує в житті, є основою правопорядку. Щоб пізнати цю основу, потрібно враховувати практику, «живі» правові відносини. Основами знання про це право виступають насамперед сучасні письмові джерела, а також безпосереднє спостереження життя, діяльності суб'єктів права.

Прихильники соціологічного праворозуміння завжди бачать за правовою нормою реальні відносини і той інтерес, який забезпечує держава. При цьому, незважаючи на можливість поділу інтересів, вони повинні рівною мірою забезпечуватися державою із застосуванням у комплексі публічно-правових і приватноправових методів регулювання. Для прихильників соціологічного праворозуміння правоутворювальний інтерес – це той інтерес, який потрібно забезпечити в конкретний час. Так, основоположник американської соціологічної юриспруденції Р. Паунд виділяв три групи інтересів. Водночас наголошував на тому, що в різні періоди інтереси можуть перетікати з однієї групи в іншу, можуть змінюватися їхні пріоритети³. Саме тому неможливо раз і назавжди чітко сформулювати схему інтересів і визначити методи їх регулювання. Є набір інтересів і набір методів, а ось вміло їх зіставити, збалансувати можуть професіонали (теоретики і практики), які за допомогою правових засобів повинні забезпечувати таке їх співвідношення, яке ефективно задовольнятиме потреби і відповідатиме вимогам часу.

У сучасній Україні формування ціннісної системи координат суспільства є однією з найважливіших і дискусійних проблем. Це зумовлено тим, що Україна проходить дуже складний етап історичного розвитку, коли відбувається злам суспільної свідомості громадян, детермінований переходом від традиційного суспільства до суспільства інноваційного типу, від патерналізму до активної громадянської участі, від авторитаризму до демократії. Цей процес супроводжується трансформацією ціннісних систем, які лежать в основі суспільства і держави. На зміну патерналістським цінностям формується нова система цінностей, яка передбачає чітку орієнтацію українців на європейські цінності, на моральне оздоровлення суспільства, зростання значення цінностей і культури громадянського суспільства в загальному розвитку української політичної нації, коли порівнювати з цінностями держави⁴. Зі сказаного можна зробити висновок, що в законодавстві неодмінно має бути відображено певні вимоги-принципи, які відповідали б принципам усього суспільства. У демократичній державі закон повинен виступати тією специфічною інстанцією, яка впливає не тільки на суспільство та громадян, а й на саму державу. Тому тенденція зростання ролі і значення права в житті суспільства, у забезпеченні його стабільності й функціонування корелюється з тенденцією зростання ролі і значення людини як найвищої соціальної цінності.

Цінності – це система переконань, яка керує нашими рішеннями і діями. Аби система цінностей позитивно впливала на результати діяльності, потрібно, щоб система цінностей громадян збігалася із системою

цінностей державного управління (органів державної влади), а система цінностей державного управління була інтегрована у стратегію суспільного розвитку і забезпечувала її реалізацію. За таких умов спрацьовує ефект синергії й оптимізуються стратегічні підходи в досягненні поставлених цілей розвитку. Цінності належного врядування виходять із цінностей Європейської співдружності, які закріплені в Договорі про Європейський Союз (1992 р.), у якому зазначено, що Союз заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, зокрема прав меншин. Дотримання цих цінностей характеризує держави з позицій плюралізму, недискримінації, терпимості, справедливості, солідарності і гендерної рівності⁵. Тому, беручи до уваги євроінтеграційні прагнення України та закріплені на конституційному рівні обов'язок держави визнати, дотримуватися і захищати права і свободи людини, а також зростаючу в суспільній свідомості потребу побудови громадянського суспільства та правової держави, варто наголосити на необхідності поліпшити ситуацію у сфері забезпечення саме інтересів людини, захисту її прав і свобод.

Зазначимо, що Є. Ерліх виділяв чинники, які сприяють дослідженню так званого «живого права». Насамперед це конкретне дослідження суспільного буття. «Чим детальніше є представлене, чим більше воно має індивідуальних рис, тим докладніше воно відображає живе право, тим більш живішим воно стає, тим ціннішим і тим більше науковим», – стверджував свого часу вчений. Він був переконаний, що в житті немає абстракції, вона є лише на папері⁶. Другим чинником, що є безпосереднім предметом дослідження і науки, має бути саме життя, яке потрібно найповніше вивчити (подати)⁷. Дослідженню, на думку Є. Ерліха, підлягають фабрики, банки, взірцеві господарства великої осіlosti, підприємства «загальнопожиточних добродійних і промислових товариств», лісництво. Потрібно вивчати організацію фабрик, правові відносини робітників та урядників з адміністрацією підприємства (роздрібні і тарифні угоди); їх завдання та становище на підприємстві; підпорядкування; правові відносини осіб, які не працюють безпосередньо на підприємствах (агенти, «подорожні торговці»). Вивчення і юридичне визначення, вважає автор, має охоплювати широке коло об'єктів: сфери виробництва, права користування майном, рухомими речами, природними ресурсами; правовідносини у цивільному та виробничому обігу між підприємствами, у сфері інтелектуальної власності (винахідників і власників патентів тієї промисловості); правові спори, порядок їх ведення та вирішення державними, становими, мировими судами⁸.

Тож головним засобом запобігання конфліктам у суспільстві та їх подолання, здійснення соціального контролю є не закон, а належне спрямування юридичної практики, локальні норми, статuti юридичних осіб і практика їх реалізації. Деякі представники соціологічного напрямку (наприклад, Р. Паунд) зазначають навіть про можливість існування «юстиції без права», говорячи про визнання правомірності вільного розсуду суддів й адміністрації⁹. Багато варіантів цього напрямку зорієнтовані на систему судових та адміністративних прецедентів, тобто розраховані передусім на англо-американську систему права.

У вітчизняній соціології проблеми людини вивчено недостатньо, особливо це стосується комплексної теоретичної розробки проблематики, що передбачає узагальнення її різних аспектів – самих прав, їх місця та ролі в системі загальнолюдських цінностей (пріоритетів), аналізу сутності тих чи інших видів прав людини, емпіричних засад, проблем захисту тощо. З огляду на це у статті акцентовано увагу на модернізації та розширенні інтерпретації досліджуваного явища в контексті соціологічного підходу.

Термін «права людини» – досить складний, несе багатоаспектне смислове навантаження, його можна інтерпретувати і як філософський, і як політичний (якщо він демонструється, скажімо, як об'єкт політичної волі), і як юридичний (якщо його позиціонують, наприклад, як предмет судового захисту), і як соціологічний (якщо він вивчається як соціальний феномен за допомогою суспільної думки).

З погляду соціологічної науки розуміння терміна «права людини» охоплює кілька аспектів, які розширюють його змістове наповнення. По-перше, основне призначення прав людини полягає в забезпеченні гідності особистості, умов реалізації її прав, що містить: а) систему міжнародних та національно-правових норм, які закріплюють становище особи, правила взаємовідносин між людьми, відносини особистості (громадянина) і держави; б) передбачену правовою нормою і захищену державою соціологічну можливість, що належить конкретному суб'єктові. По-друге, права людини, нарівні з іншими соціологічними термінами і категоріями, інтегруються в соціологічну науку, оскільки вони безпосередньо і невід'ємно пов'язані з різними сторонами життя соціуму¹⁰.

Як приклад розглянемо сімейне право. У цій сфері впадає у вічі суперечність між фактичним сімейним порядком і порядком, який наказують закони. У Європі немає країни, де фактично склалися в житті взаємини між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, сім'єю і зовнішнім світом, які відповідали б нормам писаного права, де члени сім'ї намагалися б скористатися наданими законом правами і використати їх один проти одного. Тобто законодавчо встановлене право дає тільки мінімальну картину того, що відбувається в реальному житті¹¹. Отже, соціологічний підхід у дослідженні прав людини передбачає проведення емпіричних досліджень та розробку рекомендацій з урахуванням одержаних даних (аналітичній обробці піддаються окремі групи прав, зокрема в їхній сучасній інтерпретації, а також їх сукупність, причому в нерозривному взаємозв'язку).

Специфіка сучасної дійсності зумовила потребу функціонування багатовекторної системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина, які повинні мати вибір способів, механізмів та засобів відновлення і захисту в разі їх порушення. Отож, права людини у своїй соціологічній інтерпретації становлять інтегроване в суспільство цілісне явище правової дійсності, що має свою яскраво виражену соціальну природу, внутріш-

ні й зовнішні об'єктивні зв'язки. І саме дослідження «живого права» – це та точка, від якої повинна починатися соціологія прав людини. Вона буде спрямована на дослідження конкретного, а не абстрактного, адже, за висловлюванням Є. Ерліха, «спостереженню піддається лише конкретне»¹².

З погляду соціологічного праворозуміння досліджувана проблематика вважається важливим елементом правової дійсності й водночас має пріоритетне міжнародне значення. Основні положення, що містяться в багатьох міжнародних правових документах – Загальній декларації прав людини 1948 р., Пакті про громадянські та політичні права і Факультативному протоколі до нього 1966 р., Пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. тощо, проголошують права і свободи вищою цінністю, що визначає зміст та спрямованість діяльності держави. Ці ідеї відображено також у Конституції та законах України, адже в Україні, як і в інших країнах, конституційним обов'язком є турбота про своїх громадян. Однак проблема полягає в тому, що реалізація прав і свобод людини багато в чому залежить від стану економіки, розвитку демократії, утвердження основ правової держави.

Як показує світова практика, без забезпечення прав і свобод усіх без винятку соціальних верств і груп неможливо створити повноцінну демократичну систему. Водночас саме завдяки структурам та інститутам громадянського суспільства забезпечуються базові права і свободи всіх громадян, зокрема й тих, хто перебуває під слідством, відбуває покарання в місцях позбавлення волі або визнаний з тих чи інших причин недієздатним¹³. При цьому що ширший спектр видів самореалізації населення, що більше громадян у них бере участь, то більше розвинені в суспільстві демократичні елементи, то міцніші «охоронні бар'єри», які захищають країну від авторитаризму, і навпаки. Такі невеликі можливості для громадянської самореалізації і мала кількість людей, які реалізують ті чи інші види громадянської активності, є показником слабкості демократичних тенденцій того чи іншого співтовариства, неблагополуччя у сфері реалізації базових прав і свобод.

Додамо, що погіршення ситуації з правами людини, насамперед усередині певних соціальних груп (жінки, діти, військовослужбовці, ув'язнені, біженці і вимушені переселенці, внутрішньо переміщені особи, мігранти, інваліди, пенсіонери, національні меншини та ін.) спричинятиме тільки збільшення некерованих процесів, що може поставити під загрозу безпеку самого суспільства. Тож аналіз сучасної дійсності перекоонує, що така ситуація, в якій інтереси значної частини населення не враховано владними інститутами, перешкоджає становленню демократії і потребує суттєвого коригування. Починати потрібно з переосмислення сформованих підходів до аналізу та інтерпретації моделі громадянського суспільства, точніше – її національної специфіки.

Таким чином, права людини у своїй соціологічній інтерпретації є інтегрованим у суспільство явищем правової дійсності, що має свою яскраво виражену соціальну природу, внутрішні й зовнішні предметні зв'язки та взаємозумовленість різних аспектів; вони належать усім без винятку, а їх забезпечення слугує запорукою соціально активної поведінки. Такий синтез численних аспектів концепту «права людини» з погляду соціологічної науки дає змогу запропонувати таку концепцію прав людини, за якою вони виступають об'єктом соціологічного вивчення дійсності, його невід'ємним складником. В основі аналізу різних аспектів цього поняття, що охоплюють найрізноманітніші сфери людського життя (ідеологію, політику, економіку, релігію, екологію, етику, біоетику і медицину, психологію, освіту, інформатику) і розкривають різноманітні предметні зв'язки всередині них і між ними, лежить розуміння необхідності теоретичного і практичного обґрунтування соціології прав людини.

¹ Кобан О.Г. Вчення Є. Ерліха про живе право: витребуваність сьогоденням. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 22–24.

² Проблемы истории, методологии и теории юридической науки : монография / отв. ред. А.В. Корнев. Москва : Норма – Инфра-М, 2017. 528 с.

³ Pound R. Social Control through Law. New Haven : Yale University Press, 1942. P. 65.

⁴ Карлова В.В. Духовні цінності в структурі національної свідомості: українські реалії. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10kvvsur.pdf>

⁵ Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. С. 87.

⁶ Ерліх Є. Про живе право. *Проблеми філософії права*. 2005. Т. 11. № 1–2. С. 194–200.

⁷ Там само. С. 195.

⁸ Кобан О.Г. Вчення Є. Ерліха про живе право: витребуваність сьогоденням. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 22–24.

⁹ Pound R. Social Control through Law. New Haven : Yale University Press, 1942. P. 66.

¹⁰ Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2011. С. 84.

¹¹ Як змінюється суспільство Нової України: опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <http://dif.org.ua/article/yak-zminyuetsya-suspilstvo-novoi-ukraini>

¹² Эрлих О. Основоположение социологии права / пер. с нем. М. В. Антонова ; под ред. В.Г. Графского, Ю.И. Гревцова. Санкт-Петербург : Университ. изд. консорциум, 2011. С. 594.

¹³ Центр досліджень IRI: суспільно-політичні настрої українців. URL : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/centr_issledovaniy_iri_obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_ukraincev.html

Резюме

Подорожна Т.С., Котуха О.С. «Живе право» та права людини як ціннісна система координат.

У статті розглянуто концепт «права людини» з точки зору соціології права. Акцентовано на модернізації та розширенні інтерпретації прав людини в контексті соціологічного підходу. Зазначено, що термін «права людини» – досить складний, має багатоаспектне смислове навантаження, його можна інтерпретувати і як філософський, і як політичний (якщо він демонструється, скажімо, як об'єкт політичної волі), і як юридичний (якщо його позиціонують, наприклад, як предмет судового захисту), і як соціологічний (якщо він вивчається як соціальний феномен за допомогою суспільної думки).

Підкреслюється, що без забезпечення прав і свобод усіх без винятку соціальних верств і груп неможливо створити повноцінну демократичну систему. Водночас саме завдяки структурам та інститутам громадянського суспільства забезпечуються базові права і свободи всіх громадян.

Зроблено висновок, що права людини у своїй соціологічній інтерпретації є інтегрованим у суспільство явищем дійсності, що має свою яскраво виражену соціальну природу, внутрішні й зовнішні предметні зв'язки та взаємозумовленість різних аспектів; вони належать усім без винятку, а їх забезпечення слугує запорукою соціально активної поведінки.

Ключові слова: права людини, живе право, соціологія права, соціальні цінності, суспільна свідомість, громадянська активність.

Резюме

Подорожная Т.С., Котуха А.С. «Живое право» и права человека как ценностная система координат.

В статье рассмотрены концепт «права человека» с точки зрения социологии права. Акцентируется на модернизации и расширении интерпретации прав человека в контексте социологического подхода. Указано, что термин «права человека» – довольно сложный, имеет многоаспектную смысловую нагрузку, его можно интерпретировать и как философский, и как политический (если он демонстрируется, скажем, как объект политической воли), и как юридический (если его позиционируют, например, как предмет судебной защиты), и как социологический (если он изучается как социальный феномен с помощью общественной мысли).

Подчеркивается, что без обеспечения прав и свобод всех без исключения социальных слоев и групп невозможно создать полноценную демократическую систему. Вместе с тем именно благодаря структурам и институтам гражданского общества обеспечиваются базовые права и свободы всех граждан.

Сделан вывод, что права человека в своей социологической интерпретации являются интегрированным в общество явлением действительности, которая имеет свою ярко выраженную социальную природу, внутренние и внешние предметные связи и взаимообусловленность разных аспектов; они принадлежат всем без исключения, а их обеспечение служит ручательством социально активного поведения.

Ключевые слова: права человека, живое право, социология права, социальные ценности, общественное сознание, гражданское активное поведение.

Summary

Tetiana Podorozhna, Oleksandr Kotukha. “Living law” and human rights as a value-based coordinate system.

The article considers the concept of human rights in terms of sociology of law. The modernization and expansion of the interpretation of human rights in the context of the sociological approach are emphasized. It is noted that the term “human rights” is quite complex, its semantic meaning is multifaceted, it can be interpreted as philosophical, as political (if demonstrated, for example, as an object of political will), as legal (if positioned, for example, as a subject of judicial protection), and as sociological (if studied as a social phenomenon by means of public opinion). From the sociological point of view, the understanding of the term “human rights” encompasses several aspects expanding its content. Firstly, the main purpose of human rights is to ensure the individual's dignity, the conditions for the realization of his or her rights, including: a) the system of international and national norms enshrining the individual's status, the rules of relations between individuals and between an individual and a state; b) a social opportunity provided by a norm and protected by the state and belonging to a specific subject. Secondly, human rights, along with other sociological terms and categories, are integrated into sociology as they are directly and inextricably linked to various aspects of public life.

It is emphasized that without ensuring the rights and freedoms of all social strata and groups, it is impossible to create a full-fledged democratic system. At the same time, it is through the structures and institutions of civil society that the basic rights and freedoms of all citizens are ensured, including those who are under investigation, serving sentences or having been declared incompetent due to any reason.

It is concluded that human rights in its sociological interpretation are a phenomenon integrated in society, which has its own expressed social nature, internal and external subject relations and interdependence of various aspects; human rights belong to everyone, and their ensuring serves as a guarantee for socially active behavior. From the sociological point of view, this synthesis of numerous aspects of the concept of human rights allows proposing the concept of human rights, according to which they are the object of sociological study of reality, its integral component.

Key words: human rights, “living law”, sociology of law, social values, public opinion, civic engagement.